

Unwanted. Neglected Approaches, Characters, and Texts in Old Norse-Icelandic Saga Studies, utg. Andreas Schmidt & Daniela Hahn, Münchener Nordistische Studien 50, München: utzverlag, 2021.

Det är inte svårt att se att norrönforskare precis som normala människor tenderar att tänka i grupp. Man följer moden vad gäller val av problemområden och tillvägagångssätt. Med ett vidare tidsperspektiv blir stora förändringar tydliga. *Krákumál* var under flera århundraden den mest kända norröna dikten; idag är den okänd även för många inom facket. Islänningasagan är idag den ojämförligt mest uppmärksammade sagagenren, men under sagaforskningens första århundraden, under 1600- och 1700-talen, gavs inte en enda islänningasaga ut, trots det stora antalet sagautgåvor, sagaanalyser och sagabaserade diktverk under denna tid. Vilka genrer och verk som står i centrum för forskningens intresse har förändrats i grund. Trots en uppenbar mångfald inom forskningen finns ändå en konsensus vad gäller såväl kanon som problemställningar.

Den nyutkomna volymen *Unwanted: Neglected Approaches, Characters, and Texts in Old Norse-Icelandic Saga Studies* vill utmana just detta slags tendenser till kanon och standardfrågor. I stället vill man ge sig de uppfattade anomalierna i våld: "aspects of saga literature and its study that, in our view, have often been overlooked, neglected, marginalised, or even dismissed" (9). Det låter onekligen spännande. Att tänka nytt är oftast gott.

Boken öppnas med ett av de egendomligaste inledningskapitel som har setts i en vetenskaplig volym. Den "teoretiska" delen är som vanligt i moderna forskningsverk utförlig och klämmer in – något paradoxalt, givet bokens undertitel – de mest moderiktiga referenserna inom modern forskning som tänkas kan (9–20). Man passar också på att koppla begreppen *othering* och *unwanted* till "LGBTQ+ groups", "the Black Lives Matter movement", "African diaspora communities", "punk culture" m.m. (11). Inte med den bästa vilja går det att knyta dessa samtidsreferenser till de undersökningar som faktiskt görs i boken. Däremot visar de utgivarna som så mainstream det bara går inom dagens humanvetenskap; inga "Neglected Approaches" här.

Sävborg, Daniel. 2023. Rec. av Andreas Schmidt & Daniela Hahn. *Unwanted. Neglected Approaches, Characters, and Texts in Old Norse-Icelandic Saga Studies*. *Scripta Islandica* 73: 94–100.

© Daniel Sävborg (CC BY)
DOI: 10.33063/diva-499572

Betydligt mer apart är utgivarnas val att ägna en anseelig del av inledningen åt att kritisera förändringar av anställningsvillkoren inom det tyska universitetssystemet och åt den twitterkampanj som från studenthåll bedrivits mot denna (6–9). Det tema av "unwantedness" som redaktörerna valt för sin bok blev på grund av de förändrade anställningsvillkoren, får vi veta, "also [...] an element of the editorial process behind this subsequent volume" (8–9). Om det är den nämnda afrikanska diasporan och punkkulturen eller de i bokens analysdel uppmärksammade gestalterna Króka-Refr och Skarpheðinn som utgivarna primärt identifierar sig med är oklart.

Alexander J. Wilsons artikel "Let the Right Skald In: Unwanted Guests in Sagas of Poets" står först bland volymens undersökningar. Wilson ställer tre av skaldsagorna i centrum, *Kormáks saga*, *Hallfreðar saga* och *Bjarnar saga Híttdelakappa*. Här kan man inte tala om negligerade verk – skaldsagorna, inte minst dessa tre, hör till de mest kända och omskrivna islänningasagorna. Däremot är det riktigt att de tre huvudpersonerna i dessa verk uppträder som konfrontativa bråkmakare, inte minst gentemot sina rivaler i de kvinnoaffärer som är centrala i alla tre. Det är mycket riktigt den aspekten Wilson fokuserar på – alla tre protagonisterna "could be reasonably characterised as 'unwanted'" (53). Huvudslutsatsen i artikeln är att de tre aktivt söker konfrontation, trots det socialt oacceptabla i uppträdandet, då det är ett avsiktligt medel för att kunna dikta. Wilson menar också att de tre skalderna inte primärt är intresserade av kvinnorna, utan mer använder dessa som instrument i provocerandet av de manliga rivalerna: "The willingness of the skalds to instrumentalise their lovers to provoke conflict suggests that their romantic desires reach beyond those women and require the presence of male rivals. Their relationships with women are not sufficient in themselves, but seem to require a third figure to be present, in practice, takes precedence over their actual lover" (53).

Wilsons analys är inte fullt så originell som han tror. Att det finns ett direkt samband mellan dessa gestalters roll som skaldar, deras antisociala beteende och deras kärleksdikter till kvinnor och niddikter till rivaler har fastställts och analyserats utförligt tidigare av bl.a. Margrét Eggertsdóttir och mig själv. Det är forskning okänd för Wilson, som för övrigt genomgående synes obekant med forskning på andra språk än engelska. Att både kvinnan och bråkmakarhållningen skulle vara något slags instrument för diktandet och för att komma åt en manlig rival har dessutom svagt stöd. Lejonparten av Kormáks strofer – och stroferna är vad som dominerar *Kormáks saga* – är rena kärleksstrofer utan något nid mot rivalen. En skaldsaga som inte nämns av Wilson, *Egils saga Skallagrímssonar*, har en väl så provo-

cerande protagonist, och även han ger uttryck för sina kärlekskval i sagans vers och prosa, men här finns inte tillstymmelse till nid mot rivaler – eller några rivaler alls – varför detta drag omöjligt kan motivera hans diktande. En rimligare tolkning av förhållandet mellan de drag som Wilson med rätta, och i många forskares efterföljd, noterar är att rollen som aggressiv bråkmakare – som för vanliga människor i islänningasagans universum skulle ha setts som förkastlig – hörde ihop med rollen som skald och just i samband med skalderollen kunde accepteras och rentav glorifieras. Till skalderollen hörde också i islänningasagans värld en emotionell känslighet som ofta manifesteras i form av kärlek och kärlekskval.

Nästa kapitel är skrivet av Sebastian Thoma, "A Friend in *níð*: On the Narrative Display of Gender and *níð* in *Njáls saga*". Temat är hur Njálls och Gunnarrs vänskap i *Njáls saga* motarbetas av Hallgerðr, Gunnarrs hustru, med hjälp av anklagelser om *ergi*, 'omanlighet'. Det som är "unwanted" här är just *ergi*, vilket är riktigt såtillvida att det rörde sig om en kränkande anklagelse, men själva fenomenet *ergi* är allt annat än negligerat inom forskningen; tvärtom har åtskilliga monografier och studier skrivits under de senaste decennierna om begreppet och dess olika implikationer.

Kapitlet diskuterar förstås det mest uppenbara fallet i sagan, Hallgerðrs och hennes vänners förlöjligande av Njáll som skägglös och omanlig, provokationer som onekligen syftar till att väcka strid med Njáll och hans familj (71–76). Men något nytt utvinns Thoma inte ur episoden. Detta fall kompletteras med en utförlig analys av de beskrivningar föregår de kränkande orden: "stritaðisk hann við at sitja" ('han arbetade hårt med att sitta'), som en skvallerpigg tiggerska säger om Njáll (70–77). De festa uttolkare har sett hånet som riktat mot Njálls passivitet och oförmåga att handla. Thoma tolkar det i stället som en antydning om att Njáll har penetrerats analt av Gunnarr. Det skulle i och för sig gå väl ihop med scenens uttryckliga hån mot Njálls omanlighet, men man måste likväl konstatera att tolkningen bygger mycket på ganska lite. Några andra indikationer om en homosexuell relation mellan Njáll och Gunnarr finns inte i sagan. Den omanlighet som sagan uttryckligen knyter till hånet mot Njáll handlar om annat än anal penetration, och att Gunnarr skulle ha knutits till sådana sexuella handlingar ligger enbart i författarens gissningar. Begreppet *ergi* har, som tidigare forskare grundligt utrett, betydligt fler konnotationer av omanlighet än antydning om homosexuell aktivitet.

Inte heller Anita Sauckel sätter en på något sätt negligerad sagagestalt i centrum. "Skarphedinn Njálsson: An Agent of Transgression or a *Youth gone Wild?*" fokuserar på en av de mest kända sagafiguerna överhuvud.

Sauckel delar upp *Njáls saga* i tre ”narrative cycles” – den första kretsande kring Gunnarr och den tredje kring Kári och hans hämnd. Men det är den andra cykeln som kapitlet diskuterar. Denna cykel nyttjar, hävdar Sauckel, Skarpheðinn ”as an agent of transgression in order to start off the saga’s climax, the burning of Njáll and his whole family at Bergþórshváll” (101). Det är ingen orimlig beskrivning, men knappast heller någon nydanande slutsats; de flesta läsare torde uppfatta saken just så utan några vetenskapliga pretentioner. Härtill hävdar Sauckel att scenen där Skarpheðinn smädar hövdingarna på tinget är modellerad efter eddadikten *Lokasenna* (98–100). Beläggen för en sådan direktmodell är dock svaga. Beröringspunkterna är uppenbara, men handlar nog i första hand om det faktum att *sennan* utgjorde ett relativt fixerat mönster i norrön litteratur – de många andra sennor denna litteratur erbjuder är väl så lika episoden i *Njáls saga* som *Lokasenna*.

Lucie Korecká diskuterar i ”Unwanted Hero, Praised Outcast: The Outlaw Motif in *Arons saga Hjörleifssonar* and *Sturlunga saga*” däremot en föga känd och föga undersökt saga och dess huvudperson. *Arons saga* är en samtidssaga, men Korecká visar övertygande hur den på många sätt påminner om islänningasagorna vad gäller tematik och struktur. Basen för Koreckás analys är de tre ”narrative patterns” som forskningen under det senaste halvseklekt pekat ut som återkommande, relativt fasta mönster i islänningasagorna: ”the feud pattern, the travel pattern, and the outlaw pattern” (113). Korecká visar att alla dessa tre mönster återfinns i *Arons saga* i dess olika delar. I sin analys kommer Korecká i en känslig och givande läsning av sagan åt många av dess karaktäristiska drag och visar hur dessa har nära paralleller i berömda islänningasagor – i sagans ”outlaw pattern” finns t.ex. precis som i *Gísla saga* och *Grettis saga* inslag av övernaturliga tecken och av huvudpersonens lidande och en betoning av hans psykiska tillstånd (126). Den skillnad i tonen längre fram i sagan förbinds med övergången till ”the travel pattern”, och även här visar Korecká övertygande på paralleller i islänningasagorna.

De efterklassiska islänningasagorna, sagor vanligen daterade till 1300-talet främst på grund av sina övernaturliga inslag, är i hög grad just en negligerad genre inom sagalitteraturen, ofta utdömd; omdömet ”unwanted” träffar denna grupp sagor väl. De står i centrum för Rebecca Merkelbachs kapitel ”Outlawed Bears and Trollish Foster-Parents: Exploring the Social Dimension of the ’Post-Classical’ Sagas of Icelanders”. Hon tar utgångspunkt i standardbilden av dessa sagor: i kontrast till de ”klassiska” islänningasagorna, vilkas intriger anses kretsa kring konflikt och konfliktlösning

inom det isländska samhället och dess lagar och normer, har de efterklassiska "been denied this social dimension almost entirely" och i stället har man påstått att de är "structured around a binary opposition between an exaggerated superhero and the paranormal opponents he fights" (144). I polemik mot denna standardsyn påpekar Merkelbach att fejden ingalunda är den enda sociala mekanism som islänningasagorna fokuserar på. Även det paranormala har starka sociala kopplingar, och inte minst det monstruösa, som är så framträdande i de efterklassiska islänningasagorna, gestaltas i högsta grad som ett socialt, samhällstörande, fenomen. I kapitlet studerar Merkelbach i första hand fredlöshet. Detta fenomen dominerar helt två av de mest typiska efterklassiska sagorna, *Harðar saga* och *Grettis saga*. Här visar hon hur just hjältens fredlöshet primärt tematiseras som ett socialt fenomen: det är just hans utstötning ur samhället och de konsekvenser denna får för honom som är dessa sagors huvudfokus, vilket gör deras intriger och skildringar väl så socialt baserade och fokuserade som vad man finner i de klassiska islänningasagorna och deras fejdberättelser (146–149). I de två utvalda sagornas skildring av hur de vanliga småbönderna plågas av de fredlösas raider och deras motvärn mot dem finns, påpekar Merkelbach, en för islänningasagorna ovanlig fokusering på lägre samhällsklasser och deras vardagsvillkor; här visar just de efterklassiska sagorna ett större socialt intresse än de klassiska med deras fokuseringar på hövdingarnas och storböndernas tillvaro och villkor (150). Merkelbachs slutsats är fullständigt övertygande: "these late sagas do not operate in a 'social void'; instead, they engage with complex ideas about societal roles, exclusion and belonging, public perception, and the creation of kinship ties" (170). Man kan bara hoppas att alla sagaforskare tar till sig Merkelbachs avslutande ord att om vi vill förstå islänningasagorna och den kultur som frambringade dem kan de efterklassiska inte längre förbli "unwanted" (173).

I Zuzana Stankovitsová's bidrag, "Tasteless Additions: Post-Medieval Textual Variation in *Króka-Refs saga* as Audience Reception", hör både sagan i fokus och den undersökta materialtypen till det negligerade inom forskningen. Den efterklassiska *Króka-Refs saga* har upptagit få forskares intresse. Det allra yngsta, efterreformatöriska handskriftsmaterialet som saknar textkritiskt värde för rekonstruktionen av den mest ursprungliga versionen uppfattades länge som värdelöst inom filologin. Det senare blev det ändring på när Bernard Cerquiglini 1999 publicerade "Éloge de la variante" och därmed etablerade en av vår tids största forskningstrender, *new philology*. Det är i denna tradition Stankovitsová arbetar i sitt kapitel. Hennes diskussioner kring de sena manuskripten av *Króka-Refs saga* säger intet om hur sagan

ursprungligen såg ut, men desto mer om hur skrivare och publik längre fram i tiden sökt modifiera texten. Stankovitsová försöker frilägga mönster i dessa modifieringar. Bl.a. påvisar hon att porträttet av huvudpersonen Refr som en *kolbitr* i sin ungdom skärps av bearbetarna genom att hans förmenta löjlighet ytterligare framhävs, och att den obehagliga Rannveig genom vissa tillägg framstår som ännu obehagligare (187–190). Påpekandena är rimliga och kapitlet utgör närmast ett typexempel på hur företrädare för *new philology* arbetar. Samtidigt är det tydligt att artikeln lika mycket visar inriktningens begränsningar: de modifieringar Stankovitsová kan påvisa är högst blygsamma och förändrar inte intrycket av sagan. Någon i rimlig mening ny kunskap skänker studien inte.

Ljósvetninga saga kan sägas ha en "unwanted"-stämpel inom forskningen eftersom det varit svårt att ta ställning till vad det är för verk med detta namn vi kan undersöka. Den är fragmentariskt bevarad, och den äldsta handskriften slutar tidigt, varefter den måste kompletteras med andra fragmentariska handskrifter med en påtagligt annorlunda text. Vissa handskrifter inkluderar ett antal relativt fristående digressioner, som utgivarna ofta utmönstrat ur själva "*Ljósvetninga saga*" och i stället publicerat som separata småsagor (så t.ex. i standardverket Íslenzk fornrit). Yoav Tirosh behandlar denna saga i "Tearing a Text Apart – Audience Participation and Authorial Intent in *Ljósvetninga saga* and Tommy Wiseau's *The Room*". Tirosh beskriver pedagogiskt sagans problematiska överlevering och de många problematiska val de olika utgivarna gjort. Att dessa förhållanden gör det omöjligt att fastställa något slags författarintention står klart (222–225), och kanske har Tirosh också rätt i att "With the lack of intentionality came a lack of interest, and the saga became unwanted" (226). Större delen av kapitlet består dock av Tiroshs analys av filmen *The Room*, som nått kultstatus genom att framstå som en misslyckad produkt; även här menar Tirosh att manusförfattarens ursprungliga intention har föga att skaffa med den slutliga produkt som den färdiga filmen utgör. Jämförelsen framstår som pressad. Någon ny kunskap om *Ljósvetninga saga* eller norrön litteratur överhuvud skänker den inte.

Mathias Kruse behandlar ett nästan helt negligerat norrönt verk inom en nästan lika negligerad genre i "How to Scare Away the Devil. A Frenchman, the Devil, a Jew, and a Cunning Disguise in an Icelandic *ævintýr* known as *Callinius saga*". Detta isländska verk i en 1300-talshandskrift handlar om hur Djävulen blir lurad av en kvicktänkt jude. Kruse visar upp stora kunskaper och lyckas övertygande belägga att de hittills framlagda påståendena om textens relation till utländska verk inte stämmer (248–252, 262). Intressantast i undersökningen är dock hans analys av bilden av juden,

som framstår som anmärkningsvärt positiv i sin samtid (252–253). Kruses kapitel visar förtjänstfullt på existensen av nästan helt okända, och högst intressanta, norröna verk och genrer.

Bokens sista kapitel är Jan van Nahl's "A waste of effort?' Towards a Reassessment of the Old Norse Kings's Sagas (With a Comment on a 'Living Handbook of Old Norse Studies')". Kapitlet är ett slags forskningsöversikt av en specifik punkt inom norrönstudiet: litterära aspekter på genren *konungasögur*. Nahl visar att det finns märkligt lite av *litterär* analys av konungasagorna, i synnerhet i jämförelse med en sagagenre som islänningasagan. Flera forskare har, som Nahl noterar, också påpekat detta, men få har gjort något åt saken. Några nya rön kommer Nahl inte med, men översikten är onekligen en påminnelse om hur vissa till synes självklara aspekter faktiskt i huvudsak negligerats inom forskningen.

Det är svårt att fälla ett omdöme om boken som helhet. Grundidén att fokusera på det vanligen negligerade är högintressant, men bidragsgivarnas ämnesval är så olika att studierna tillsammans inte bildar något slags enhet eller samverkar till nya generella insikter. Här finns excellenta forskningsbidrag, främst Merkelbachs ytterst givande studie, men även flera andra. Dessvärre finns där även något för många bidrag som närmast gör intryck av halvfärdiga seminarieinlägg och som främst syftar till att belägga författarnas baskunskaper vad gäller teorier på modet. Inledningskapitlets bisarra karaktär har redan påtalats. Att ingen förlags- eller serieredaktör låtit strama upp det hela är beklagligt.

Daniel Sävborg

University of Tartu

Department of Scandinavian Studies

ORCID iD 0000-0003-4196-2356